

УДК:
316.334.3:321.7(497.11)

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXIV) XI, vol=32
Бр. 2 / 2012.
стр. 65-82.

Драган Траиловић*
Институт за политичке студије, Београд

ПОПУЛИЗАМ КАО ФАКТОР СЛАБЉЕЊА ДЕМОКРАТСКИХ КАПАЦИТЕТА ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА СРБИЈЕ**

Сажетак

Популизам се јавља као једна од значајних друштвених и политичких појава, која око себе ствара доста контроверзи. На популизам се са једне стране гледа као на озбиљну претњу демократији, док са друге стране постоје схватања која настоје да популизам одреде управо као демократску силу, као друштвени покрет, који је усмерен на премошћавање насталог социјалног јаза између народа и политичке и економске елите. До оваквих противречности долази због самих карактеристика популизма које се манифестују у друштвеној и политичкој пракси и које су међусобно често веома супротне једна другој. Стога је потребно поред једног општег одређења појма популизма, увек водити рачуна и о конкретним околностима у којима се он јавља и приступити му у зависности од случаја до случаја. У складу са тим у овом раду ћемо најпре покушати да одредимо које су то битне одлике популизма, а затим ћемо навести и које су то његове основне врсте. У другом делу рада бавићемо се узроцима популизма, као и његовим основним појавним облицима у Србији анализирањем деловања српских политичких партија као генератора овог политичког феномена.

* Истраживач приправник, Институт за политичке студије, Београд

** Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179009 Института за политичке студије Београд, а финансира га Министарство просвете и науке Републике Србије.

Кључне речи: популизам, демократија, демократски капацитети, народ, елита, политичке партије, Србија

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ И КЛАСИФИКАЦИЈА ПОПУЛИЗМА

Као и када је реч о многим другим појмовима друштвених, а самим тим и политичких наука, јавља се проблем јасног и свеобухватног одређења и прецизног дефинисања појма популизма. Образовати појам о једном предмету, а затим га и јасно одредити, заправо значи утврдити које су то суштинске одредбе тог предмета, односно формирати целовиту замисао о њему утврђивањем његових битних одлика.¹⁾ Уколико се пође од оваквог приступа у схватању и одређењу једног појма, када је реч о популизму јавља се већи број проблема. Популизам је један од оних политиколошких појмова који се опире јасним и прецизним дефиницијским одређењима. Појам популизма као и сама друштвена, прецизније политичка појава на коју се он односи је релативно униформан и једнозначан. Он као такав обухвата велики број различитих, понекад и супротних значења, а значење и садржај овог концепта стално се обнавља и допуњава новим одликама у другачијим историјским ситуацијама и у промењеним друштвеним условима, па је стога крајње „неухватљив“ и несталан концепт.²⁾ Популизам обухвата широк дијапазон покрета, политичких и социјалних тенденција, тако да се јављају потешкоће око њиховог свођења на прецизне заједничке карактеристике и битне одлике. Дефиниције популизма које се у литератури могу наћи често су из ових разлога или претерано уопштене или крајње формалистичке и једнозначне, а често оптерећене субјективношћу, а не ретко и идеолошким утицајима. Различити покушаји дефинисања популизма у политичкој науци, као што је већ речено, стављају акценат само на неке његове специфичности, могуће карактеристике и битне одлике, па према томе не постоји једно општеприхваћено одређење овог појма. Међутим, дефинисања и одређења појмова су неопходна да би се колико толико један појам разумео и теоријски одредио и као такав у пракси препознао,

1) Славомир Милосављевић и Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Јавно предузеће „Службени гласник“, Београд, 2003, стр. 147.

2) Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, Службени лист, Институт за политичке студије, Београд, 2002, стр. 85.

рачунајући на све ризике које такво дефинисање доноси. Ми овде нећемо дати дефиницију појма популизма, него ћемо уместо тога маркирати бар неке од његових битних одлика преко којих ће бити могуће схватити овај појам.

Сама реч популизам води порекло од латинске речи *populus*, што значи народ. Дакле, појам „народ“ једна је од битних одредби овог појма. Проблем је тај што и сам појам „народ“ није једнозначан. Разлике у схватању појма „народ“ јављају се у зависности од различитих популистичких покрета који га израбљују, заправо у зависности од земље до земље и друштвених околности у којима се јавља нека од форми популизма.³⁾ Тако, на пример, у једном случају под појмом „народ“ подразумева се сељаштво, негде су то произвођачи, негде доњи раднички слојеви, а негде ситни фармери и пословни људи.⁴⁾ Ипак, већина популистичких струја најчешће на „народ“ гледа као на аморфно, безлично мноштво политичке манипулације, а ређе као на неку његову организовану форму. Ђовани Сартори разликује пет значења појма народ као мерила за одређивање демократске и недемократске употребе овог појма и то: „апроксимативна већина (много људи), интегрална већина (сав народ), народ као ентитет (органиска целина), народ као множина (принцип апсолутне већине) и народ као множина изражена „принципом ограничене већине“.⁵⁾ Сва значења осим последњег су у супротности са демократским принципима јер угрожавају индивидуални положај појединца и положај мањина у једном друштву. Упркос томе, једна од значајних карактеристика популизма јесте величање „народа“ и свега народног, и то у смислу „обичног човека“ и грађанина, а често и нижих друштвених слојева, социјално угроженог дела становништва или сеоског становништва. То је наглашавање оних вредности које представља „народ“, а насупрот свима онима који подривају суверенитет „народа“ над његовим правима и вредностима, с намером премошћавања насталог социјалног јаза између „народа“ и политичке и економске елите.⁶⁾ Пре-

3) Francisco Panizza, „Introduction: Populism and the Mirror of Democracy“, in: *Populism and the Mirror of Democracy*, (Ed. Francisco Panizza), Verso, London/New York, 2005, p.5.

4) Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, оп.цит., стр. 77.

5) Giovanni Sartori, *Democratic Theory*, Prager, New York 1965, p. 18, наведено према: Небојша Попов, *Српски популизам – од маргиналне до доминантне појаве*, Београд, 1993, Интернет, /15/8/2008/, http://147.91.230.48/ifdt/izdanja/casopisi/ifdt/IV/D4/document#_ftn1

6) Слободан Орловић, „Уставноправни осврт на теорију и појавне облике елитизма и популизма у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2011, стр. 366.

ма неким схватањима популизам подразумева симболичну поделу једног друштва на „народ“ и „оне друге“. Ти „други“ могу бити владајућа олигархија, политичари, доминантна етничка или религијска групацију, односно то су сви они који спречавају „народ“ да оствари своје јединство и према којима „народ“ гаји антагонизам.⁷⁾ Овакво схватање појма народа као и истицање његовог угроженог положаја у једном друштву открива и друго заједничко својство, односно битну одредбу готово свих видова популизма, а то је његов антиелитизам и антибирокуратизам. Антиелитизам се може узети као карактеристика популизма која представља „неку врсту противтеже или алтернативе у односу на елитизам, као социјална и политичка самозаштита ширих слојева према могућим ексцесима политичких монопола, нарочито у економској сфери“, сматра проф. др Матић.⁸⁾ Наиме, популизам често карактерише и настојање популистичких захтева за успостављањем директних односа „народа“ и политичке елите, заобилазећи званичне државне институције, кроз инсистирање на непосредној демократији.⁹⁾ Међутим, када се антиелитизам помиње као одредба популизма потребно је имати у виду и чињеницу да супротно томе постоји и врста популизма која заправо представља технику владања масама, и то мањег круга људи на власти, односно политичке елите. Дакле, популизам без обзира на своје својство антиелитизма није неспојив са „истицањем доминације харизматских вођа као отеловљења воље и тежњи маса“¹⁰⁾ и доминацијом елите. У многим радовима који се баве популизмом управо се популистички вођа одређује као један од кључних елемената овог концепта. Дакле, са једне стране имамо схватање популизма као облика уједињавања „народа“ у условима економске и социјалне неизвесности и великих друштвених турбуленција, и то као брана од угрожавања ових слојева становништва од стране друштвених (политичких и економских) елита, а са друге стране реч је само о тактичкој формули политичке владавине, пре него о разрађеној стратегији стварних и темељних демократских, економских и ширих друштвених промена.¹¹⁾ У овоме се заправо огледа и противречност оних садржаја који се појмом популизма

7) Francisco Panizza, „Introducion: Populism and the Mirror of Democracy“, in: *Populism and the Mirror of Democracy*, (Ed. Francisco Panizza), Verso, London/New York, 2005, p.4.

8) Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, оп.цит., стр. 79.

9) Francisco Panizza, „Introducion: Populism and the Mirror of Democracy“, in: *Populism and the Mirror of Democracy*, (Ed. Francisco Panizza), Verso, London/New York, 2005, p.4.

10) Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, оп.цит., стр. 77.

11) Исто.

обухватају. Због овога, појам популизма се схвата двојачко, и че- шће одређује пежоративно, као регресивна и друштвено деструк- тивна тенденција и претња либералној демократији, а супротно томе као веома позитивна друштвено-мобилизаторска сила. Тако постоје и схватања која популизам одређују као начин друштвене реакције, као друштвену динамику, покрет на који се гледа као на демократску снагу и моћ „народа“ и његових вредности као осно- ве политичке мудрости и социјалне правде које су супротстављене неправедној концентрацији моћи и благостања у друштву и тако усмерене на укидање лоше владавине.

Као још једна често заступљена карактеристика разних видо- ва популизма јавља се и антимодернизам и заговарање поштовања традиције, а као реакција на процесе модернизације супротставља- јући се тако крупном капиталу и процесима глобализације.

Дакле, постоји велики број различитих врста, типова попули- зма и популистичких струја које могу постојати одвојено, али се могу и међусобно преклапати и мешати, стварајући тако потпу- но нове квалитете. Као такви они могу имати различита обележја и појавне облике, па се тако популизам у једној ситуацији може појавити у форми покрета, може попримити обележја особеног политичког стила или технике и начина владања и друго. Ово за- право показује још једну одлику популизма, а то је да популизам има високу моћ прилагодљивости на различите друштвене услове и да та његова прилагодљивост почива на чињеници, бар када је реч о већини популистичких струја, дакле не свим, да њему не- достаје веза са основним и универзалним вредностима,¹²⁾ односно да он подржава наопако успостављен систем вредности у једном друштву. „Узрок његове прилагодљивости лежи у „празној души“ популизма“.¹³⁾ То се огледа у томе што популизам идеје и вредно- сти користи само као средства, инструменте свога деловања па се често због тога одређује као псеудо-идеологија, или идеологија ма- са.¹⁴⁾ Тачније, популизам је ретко чврсто идеолошки утемељен већ је најчешће без јасних идеолошких опредељења. Он је заправо јед- на еклектичка политичка форма која захвата елементе других иде-

12) Милутин Митровић, „Псеудо-идеологија: Популарни популизам“, *Економист*, бр. 235, Интернет, /17/08/2008/, <http://www.differentia-nis.org/forum/opsta-politika/populizam/>

13) Paul Taggart, *Populism*, Open University Press, Buckingham-Philadelphia, 2000, pp. 1-2, 10-14, превела Милица Ђировић, „Популизам - загонетна сила“, *Бука - магазин*, 2007, Интернет, /17/08/2008/, <http://www.byka.com/do/da,448>

14) Милутин Митровић, „Псеудо-идеологија: Популарни популизам“, оп. цит.

ологија и покрета. Имајући ово у виду, ако би се чак и поставило питање идеолошке оријентације популизма, односно да ли он припада левици, десници или пак центру, популизам се не би стриктно могао позиционирати ни на једној од ових тачака политичког спектра.¹⁵⁾ Он се тако може наћи на различитим тачкама удаљености од централних и умерених политичких оријентација, па према томе и на крајњим половима. Овако схваћен популизам заправо може представљати нит која повезује и прожима различите па чак и супротне политичке оријентације.¹⁶⁾ На тај начин популизам искривљује хоризонталну дуж политичких оријентација дајући јој облик „потковице“, где се крајње тачке уместо да су на супротним крајевима приближавају једна другој. Међутим, многи теоретичари који се баве популизмом сматрају да је он у својој основи ближи десничарским политичким оријентацијама.

Разлике у схватању појма популизма, поред свега наведеног, потичу још и од тога што популизам у зависности где се јавља поприма и локалне карактеристике, па је тако детерминисан околностима и ситуацијама у којима егзистира, односно од контекста зависи. Оно што се може уочити као правилност је да су мање економски развијеније земље и аграрни региони наклоњенији популистичким појавама, али да на популизам нису имуне ни земље Запада.¹⁷⁾

Полазећи од свега што је речено, најкраће узето, битне одредбе и обележја популизма би били: величање „народа“ као тоталитета, као интегралне већине и свих оних вредности које он заступа, као и истицање да је народна воља основ политичке акције; антиелитизам, антибироократизам, антииндивидуализам, односно колективизам. Такође, реч је о тактичкој формули политичке владавине с једне, односно методу друштвене реакције на одређене социјалне околности с друге стране. Као такав популизам има различите појавне облике и подразумева различите па чак и супротне садржаје. Њега карактерише недостатак везе са фундаменталним и универзалним вредностима и има висок степен адаптивности на различите друштвене и политичке околности, те је он без јасних идеолошких опредељења и оријентација, односно одликује га ши-

15) Исто.

16) Слободан Орловић, „Уставноправни осврт на теорију и појавне облике елитизма и популизма у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2011, стр. 358.

17) Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, оп. цит., стр. 79.

роки идеолошки еклектицизам у условима када је детерминисан друштвеним околностима и ситуацијама у којима се јавља.

Дефинисање појма популизма показало је све потешкоће око покушаја свођења овог појма и његових појавних облика на неке коначне заједничке и суштинске одлике и карактеристике. Међутим, из потребе свеобухватног и детаљног поимања и објашњења овог појма то је било неопходно учинити. Из истих разлога неопходно је извршити и одређену типологизацију и разврставање различитих популистичких покрета и струја полазећи од неких њихових заједничких одредница као критеријума разврставања. Имајући ово у виду, као и велики број критеријума на основу којих се може извршити класификација чини се сврсисходним прихватити типологију популистичких струја коју преузима и проф. др Милан Матић.¹⁸⁾ Приказану класификацију популистичких струја треба схватити условно и у теоријске сврхе, јер се чисти модели и врсте популизма у стварности ретко могу наћи. Они постоје или помешани међусобно или са другим кохерентнијим облицима политичког организовања друштва.

Полазећи од горе поменутог критеријума могуће је многобројне и различите популистичке струје сврстати и окупити, најпре, у две велике групе популизма. Прва група би била она која окупља оне популистичке покрете и популистичке струје, које без обзира на све разлике, гледају на популизам као на демократску и антиелитистичку друштвену и политичку појаву и која се генерише „одоздо“, из народа. Ова врста популизма би се могла одредити као „аграрни популизам“, у оквиру кога се могу разликовати и подврсте као што су „фармерски радикализам“ (нпр. популизам америчке Народне партије), „сељачки покрети“ (нпр. источна Европа, балканске земље – националне сељачке и земљорадничке странке) и „интелектуални аграрни социјализам“ (нпр. народњаштво у Русији).¹⁹⁾ Другу групу би чиниле оне популистичке струје и покрети чија би се заједничка карактеристика налазила у одређеним техникама и стиливима политичког деловања и који се генерише „одозго“, односно реч је о популизму као начину и средству долажења и очувања на власти. Оваква врста популизма би се мо-

18) Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, оп. цит., стр 84.

19) М. Canovan, *Populism*, Junction Books, London, 1981, p. 295. наведено према: Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, Службени лист, Институт за политичке студије, Београд, 2002, стр. 84.

гла одредити као „политички популизам“, у оквиру кога се даље могу разликовати следеће подврсте: „популистичка диктатура, популистичка демократија, реакционарни популизам и политичарски популизам“.²⁰⁾ Међу овим врстама политичког популизма као најраспрострањеније и најчешће испољаване подврсте популизма, уопштено гледано, истичу се пре свега политичарски популизам и популистичка диктатура. Може се уочити да је ретко која политички организована друштвена заједница резистентна на неку од ових врста политичког популизма и да се они у мањем или већем обиму и степену могу јавити готово у сваком друштву, поготову када је реч о политичарском популизму.

ГЛАВНИ УЗРОЦИ ПОЈАВЕ ПОПУЛИЗМА У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ

За прецизно и јасно разумевање појаве и ширење популистичких тенденција у Србији, потребно је, колико је то могуће, сагледати бар оне главне групе узрока који су на то утицали. На настајак популизма и његово претварање у доминантну појаву у Србији утицао је веома велики број и за простор Србије специфичних узрока. Они су потицали и били генерисани из различитих извора (друштва, државе, странка, медија, појединаца...), настајали и нестajали у различитим временским периодима и утицали на различите начине на политичку сцену Србије. С тога, веома је тешко обухватити их и побројати све, али је ипак могуће навести оне који јесу или су били доминантни и са највише утицаја. Према томе, укратко, главне групе узрочника појаве популизма у савременој Србији били би:

- историјско наслеђе популистичког деловања у политичкој пракси Србије, ауторитарни елементи у политичкој култури, поистовећивање друштва, нације и државе;
- честа економска нестабилност и социјална угроженост већег дела становништва (посебно сеоског), економске блокаде, санкције и дуготрајна изопштеност из међународних политичких и економских токова, ратни сукоби, ризици транзиционих друштвених промена, урушавање система вредности тиме и свеобухватна системска и комплексна друштвено-економска криза;

20) Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, оп. цит., стр 84.

- етнизација политике и комбиновање националистичке идеологије са популистичким инструментима и техникама политичког деловања, настајање национал-популизма;
- институционална и конституционална лутања оличена у различитим формама организовања заједничке државе (СРЈ, СЦГ, односно Државна заједница Србије и Црне Горе, РС), косовско питање, недовршеност и злоупотреба демократских институција власти, хронични мањак владавине права и правне државе, одсуство стабилног и легитимног система власти;
- непостојање развијеног и делујућег цивилног друштва као неопходног ограничења политичке моћи државе;
- недостатак унутарпартијске демократске процедуре што се одражавало и на државни ниво;
- утицај регионалног и ширег међународног окружења, без адекватне регионалне сарадње на питањима решавања међуетничких проблема и сукоба из прошлости, спољна мешања у унутрашње ствари државе, висок степен осећања спољашње угрожености земље.

ОБЕЛЕЖЈА ПОПУЛИЗМА У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ

У периоду с краја осамдесетих година па надаље популизам и његови различити појавни облици постали су у Србији доминантна појава која је мање-више захватила скоро све поре како политичког, тако и друштвеног живота у земљи. Србију захвата глобални популистички синдром чији се симптоми јављају како код партија на власти, тако и код оних партија које су се налазиле у опозицији. Српски популизам потицао је из два извора, наиме био је стваран и кретао се како „одоздо нагоре“ тако и „одозго надоле“. Популизам као политичарски и прагматски постаје један од основних начина деловања политичких партија и начин политичког понашања као особеног стила појединих политичких актера. Као резултанта тога јесте да у Србији долази до тога да се управљање општим и заједничким интересима становништва често ставља на маргине државног и друштвеног ангажовања, а у појединим периодима бива и потпуно занемаривано. Прва и значајна одлика настајућег српског популизма јесте био висок степен персонализације политике, која је отелотворена у лику и делу новог вође и спасиоца народа у условима великих друштвених турбуленција. Освајањем власти у партијском апарату, након 8. седнице, септембра 1987. године,

за Србију то постепено постаје Слободан Милошевић, са упориштем у касније формираној Социјалистичкој партији Србије. На основама незадовољства већине српског народа у погледу развоја политичких околности у Југославији, почев још од Устава из 1974. године, као и поновног отварања косовског питања и бујања национализма и сепаратизма у југословенским републикама, Слободан Милошевић консолидује своју власт у Србији и трећој Југославији. Партијски лидер постаје носилац идентитета партије. Режим који настаје почиње да се познаје по имену вође – „Милошевићев режим“. Други јасно уочљив процес, који карактерише ову фазу и који несумњиво представља један од битних инструмената деловања настајућег српског популизма, јесте и тзв. антибирокупатска револуција.²¹⁾ Она се, наиме, огледа у „склањању“, смени старих кадрова и политичке елите са њихових функција, а која је била подржавана популистичким захтевима за њиховим хапшењем. Окупљени „народ“ на митинзима сада директно истиче своје захтеве вођи. Овакво непосредно обраћање народу на „митинзима истине“ постаје средишњи канал политичке комуникације вође и народа, што је једна од главних карактеристика популизма. Битна одлика српског популизма у овом периоду огледала се и у циљном скретању пажње људи на могуће и стварне угрожености положаја српског народа у Југославији, али и на делу територије Србије и потребу одређене политичке акције и мобилизације „народа“, како би се такво стање превазишло. Анализа говора и јавних наступа политичке елите у то време показује да се за овај циљ као основно средство користи управо популистичка реторика која апелујући на сентименте појачава како ирационалне фрустрације и страхове тако и стварно незадовољство код људи.²²⁾ Имајући све што је раније речено на уму, прву фазу настанка и развоја популистичког синдрома у Србији карактерише масовни популистички покрет кроз оно што је одређено као „дешавање народа“²³⁾, као један процес, и „антибирокупатска револуција“ и смена старих кадрова и успостављање но-

21) Детаљније о томе: Nebojša Vladislavljević, *Serbia's Antibureaucratic Revolution - Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, Palgrave Macmillan, Basingstoke/New York, 2008.

22) „... опет смо у биткама, и пред биткама. Оне нису оружане мада и такве још нису искључене...Српски народ је ове године постао свестан нужности своје међусобне слоге као неопходног услова за свој садашњи живот и даљи развој“, Слободан Милошевић, Јавни наступи и говори Слободана Милошевића, <http://www.mail-archive.com/srpskainformativnamreza@yahoogroups.com/msg00168.html>

23) „Поштовани народе! Наша историја ће ову годину запамтити као годину у којој нам се догодио народ!“, Милован Витезовић, цитирано према: Небојша Попов, *Српски популизам – од маргиналне до доминантне појаве*, оп. цит.

ве политичке елите на челу са С. Милошевићем, као други. Народни, популистички покрет који је у овом периоду настао јесте био израз стварних потреба темељних друштвених промена и у основи је био демократски и настао је као реакција на реалну и свестрану друштвену кризу у Југославији и Србији. Међутим, освајањем и консолидовањем власти популизам у Србији започиње своју нову фазу. Од средства за освајање власти, он постаје средство њеног очувања, а исто тако и начин опозиционог деловања.²⁴⁾

Основна карактеристика српског популизма од 1990-их па надаље јесте константно позивање владајуће елите и опозиционих странака на народ и народну вољу као основе сваке политичке одлуке и делања, а кроз упозоравање на непрестане спољне и унутрашње претње таквој „народној вољи“. Као битна одлика популизма у овом периоду издваја се и честа неекономска редистрибуција националног дохотка која је чињена са циљем очувања социјалног мира и стабилности, стварањем привида да се „нешто чини“, излазећи у сусрет популистичким захтевима који су били усмерени углавном на краткорочне, одмах видљиве социјалне погодности, а не на стварне стратешке економске промене. Значајно је то да и већина опозиције која се у овом периоду јавља такође није била резистентна на популистички синдром који је захватио Србију и њено друштво. „Популизам агоре“, окупљање народа на митинзима и популистичку реторику сада заступају и практикују и опозиционе политичке партије и њихови лидери, свако са својим особеним популистичким карактеристикама (нпр. Вук Драшковић – СПО, Војислав Шешел – СРС). На овим митинзима и демонстрацијама широм Србије које организује СПО, али уз учешће и других партија опозиције, као што су мартовска дешавања 1991. године окупља се велики број људи чиме се показује да нема више „јединственог и хомогенизованог народа“ као подршке власти. Наиме, како Н. Попов истиче сада свако има свој „народ“ коме се обраћа и настоји да га мобилише за своје циљеве. Као један јавља се „народ“ који подржава власт, опозиција има свој „народ“, а као трећи „народ“ по њему јављају се студенти.²⁵⁾

У годинама после смене власти 5. октобра 2000. године, политичарски и прагматски популизам постаје један од основних начи-

24) Слободан Орловић, „Уставноправни осврт на теорију и појавне облике елитизма и популизма у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2011, стр. 366.

25) Небојша Попов, *Српски популизам – од маргиналне до доминантне појаве*, оп. цит.

на политичког деловања политичких партија и начин политичког понашања као особеног политичког стила појединих политичких актера. У овом периоду долази до бујања различитих популистичких струја на политичкој сцени Србије као што су Покрет снага Србије и Богољуб Карић, Народна сељачка странка Марјана Ристичевића, Нова Србија Велимира Илића и многи други.

Популизам, међутим, у овом периоду, као и раније, највише производе релевантне политичке партије и њихови лидери. Популизам у Србији постаје битан облик политичког такмичења, јер се показао као добро средство ширења бирачког тела, и њему се приклањају готово све партије на домаћој политичкој сцени.²⁶⁾ Ово се највише манифестује кроз два процеса. Током процеса изборних кампања и током процеса формирања постизборних, најчешће непринципијелних прагматских коалиција, што показује и који су циљеви таквог популистичког деловања странака. За већину партија на политичкој сцени Србије (ДС, ДСС, СПС, СНС, СПО, СРС, УРС) може се рећи, уз одређене резерве, да припадају групи свеобухватних, *catch-all* партија.²⁷⁾ Дакле, ове партије се из овог разлога, што настоје да обухвате што шире и неиздиференциране друштвене слојеве и своје изборне поруке усмеравају на читаво бирачко тело, најчешће у свом политичком деловању користе разним популистичким средствима и популистичком реториком. Политички језик представника већине странака у Србији одликује то што је његов садржај често оперативно и циљно дефинисан, а поврх свега углавном прилагођен ситуацији и бирачима којима се у тренутку обраћа. Наиме, говор партијских лидера у Србији, најчешће у периоду изборних кампања, настоји да буде рефлексивна, ехо мишљења и ставова свих оних којима је упућен. Програми ових странака су мање идеолошки утемељени и нису усмерени на јасно одређене друштвене групе, већ су углавном начелне природе и на нивоу крајње уопштене програмске платформе, остављајући тако доста простора за попуњавање различитим, а пре свега популистичким садржајима који се затим имплементирају у дневнополитички контекст. Тако се популистичке карактеристике код партија у Србији више манифестују кроз праксу политичког деловања, најчешће у

26) Слободан Орловић, „Уставноправни осврт на теорију и појавне облике елитизма и популизма у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, број 3/2011, стр. 368-370.

27) Видети о томе: Владимир Гоати, *Политичке партије и избори у демократском поретку*, оп. цит., стр. 30.

време избора, а мање кроз њихове програме. У пракси, политичко деловање већине партија у Србији карактерише заодевање стварних садржаја у популистичко рухо (нпр. евроатланске интеграције су, мање-више, решење свих друштвених проблема већине грађана и „обичног човека“). Популистичка форма информације као начин на који се она пласира јавности је главна карактеристика српског популизма. Дакле, изборне кампање политичких странака најбоље показују колико је популистички вирус захватио политичке партије у Србији. Популистичком реториком партије у Србији се најчешће користе када је реч о економским и социјалним темама, где се као главно средство углавном користи демагогија и где је матрица делања увек иста: истиче се да је конкретна странка једина која има кључ и решење за неопходне друштвене и економске реформе, док се истовремено настоји да се туђи „производ“ представи као лош, покушавајући да се тако придобије што шире бирачко тело.²⁸⁾

Још једна од главних карактеристика популизма у Србији јесте и поновно оживљавање старих подела на „народњаке“, чуваре традиције и „европејце“, носиоце модернизације. Овакве поделе одражавају социјалне раседне линије и српског друштва као целине, појачавајући осећаје неизвесности и онемогућавајући тако стварне и прекопотребне демократске реформе, а подстичући различите, по друштво и појединца, деструктивне популистичке тенденције. Оне заправо представљају сукоб двеју популистичких струја: националистичког, конзервативног популизма, антимодернизма и другог, „ЕУ – популизма“ и модернизма. Такође, висок степен персонализације политике странке и њихов олигархијски карактер као и јачање позиције и улоге лидера странке доприносе јачању популизма у Србији. Јачање улоге политичких лидера, нарочито у периоду изборних кампања, доводи до тога да се бирачи при својим политичким изборима чешће опредељују не према програму странке већ према представљеним карактеристикама њеног лидера.²⁹⁾ Ово даље доводи то тога да се на разне начине, а најчешће популистичким завођењем јавности и демагогијом, стварањем одређене медијске слике, оствари и одржи што већа популарност ли-

28) Слободан Орловић, „Уставноправни осврт на теорију и појавне облике елитизма и популизма у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2011, стр. 370.

29) Видети о томе: Мирјана Васовић, „Персонализација политике у „транзиционој“ политичкој култури Србије: социјално психолошка исходишта и политичке последице“, у *Демократија у политичким странкама Србије* (приредио Зоран Лутовац), Friedrich Ebert Stiftung, Институт друштвених наука, Београд, 2006, стр. 45.

дера странке. Овакве тенденције у странкама у Србији негативно утичу, како на демократију унутар странке, тако и на демократију у друштву и држави.

*
* * *

Један јединствен концепт популизма не постоји, показало се ни када је реч о покушајима одређења појма популизма опште схваћеног, тако ни на конкретном примеру Србије. Међутим, како год да се поима, популизам у Србији има корене који сежу дубоко у историју српског друштва и државе. Историјски посматрано популизам у Србији је попримао различите облике и био испуњен различитим понекад и супротним садржајима. Ипак, као правилност показује се његово најчешће кретање и манифестовање кроз три форме. Наиме, када је настајао популизам у Србији се углавном јављао у периодима кризних друштвених стања. Углавном су то били услови социјалних угрожености већине људи и услови дубоке друштвене подвојености између народа и елите који су захтевали велике друштвене реформе и заокрете у политици, која је била доживљавана као лоша, погубна и одвојена од народа. Тада би се популизам, најпре јавио у форми покрета који би био усмерен на прекидање оваквог стања и као такав био генерисан „одоздо“ из народа. Дакле, показало се, да се популизам у Србији прво јављао као реактивна форма већине „обичних људи“ против корумпиране политичке елите. Као такав он није био алтернатива демократији нити њој супротстављен, већ је представљао захтев за враћање политике у оквире демократије. То су били захтеви у време које пада пре друге владавине Милоша Обреновића, у време „дешавања народа“ крајем 80-их, почетком 90-их, као и 2000-те. Истовремено са популизмом као покретом готово увек је текао и процес коришћења популизма као средства за долажење до власти, а затим и њено очување. Наиме, популистички покрет би готово увек изнедрио популистичког вођу који је требало да изађе у сусрет овако постављеним популистичким захтевима. Популистички покрет сада постаје изразито политичан и настоји да артикулише популистичке захтеве, али како се то у Србији најчешће догађало без демократије или стварајући њен привид популизмом као средством. Новоформирана политичка елита која је на власт дошла на крилима популистичког покрета у условима када се позитиван популистички набој брзо губи, а популистички покрет осипа по правилу настоји да се на власти одржи популизмом. Тада популизам показује и своје друго,

лоше лице под којим продужава да постоји ширећи се на све поре друштвеног живот. Наиме, популизам се јавља и у својој трећој форми односно као особен политички стил делања у политици. Сада различити политички актери показују различите популистичке карактеристике и његове нове могућности. Тако се показало да су у Србији углавном доминантна два популистичка концепта, концепт популистичке диктатуре, који је чини се бар за сада превазиђен и концепт политичарског популизма, који је на делу. Унутар њих показало се да постоје и различити варијетети популизма и то: „национал-популизам“ (нпр. СРС), „конзервативни популизам“ (ДСС), „ЕУ-популизам“ (ДС), „социјални популизам“ (СПС).

Карактеристично је за Србију, видело се, да се популизам дели по поделама друштва око два питања, питања Косова, националног идентитета и евро-атланских интеграција, по подели на „две Србије“ супротстављајући тако једну популистичку струју другој.

Као закључак, односно проблем, који се из оваквог схватања популизма сам по себи намеће јесте и то шта остаје изван популизма. Наиме, овако начињен приступ носи ризик да се свако позивање на народ одреди као популизам, да се свако политичко делање одреди као популизам. Који су критеријуми по којима би се одредило шта јесте, а шта није популизам? Као једини начин процене јесте остварење заговораних циљева и обећања као потврда да оно што се говори и стварно чини, односно да се могуће претвара у стварно. Чини се да у Србији таква потврда углавном изостаје. У условима објективно лоше економске ситуације, високе стопе незапослености, политичке нестабилности, високог степена корупције, лоше спровођене приватизације, недржавничког понашања странака, недовољно политички свесног народа, недостатка демократије и неразвијеног цивилног друштва све и изгледа као испразна популистичка реторика и тиме се регресивном и деструктивном популизму предвиђа блистава будућност. Наиме, у условима глобализације и притиска на национални суверенитет и културни идентитет и у другим земљама Европе, пре свега земљама у окружењу, јачају различите популистичке тенденције, које су најчешће у спрези са десничарским политичким структурама, које делују као брана економским и политичким димензијама глобализације и крупног капитала, који угрожава положај „обичног човека“.

Dragan Trailovic

POPULISM AS THE WEAKENING FACTOR OF POLITICAL INSTITUTIONS' DEMOCRATIC CAPACITY IN SERBIA

Summary

Populism appears as one of the major social and political phenomena, which is mostly controversial. Populism is seen as a serious threat to democracy, while on the other hand there are opinions that are trying to determine populism as a democratic force, as a social movement that aims to bridge the social gap between the people and the political and economic elite. These discrepancies occur because of the characteristics of populism that are manifested in social and political practice and they are, very often, mutually opposed to each other. Therefore, in the process of defining the concept of populism, it's necessary to pay attention to particular circumstances in which that phenomena occurs and access it on a case by case basis. Accordingly, in this paper we will try to determine the essential characteristics of populism and then we'll mention its basic types. The second part of this paper will address the causes of populism and its basic manifestations in Serbia.

Key words: populism, democracy, democratic capacity, people, elite, political parties, Serbia.

ЛИТЕРАТУРА

- Laclau Ernesto, Populism: What's in a name?", in: *Populism and the Mirror of Democracy*, Francisco Panizza (Ed.), Verso, London/New York, 2005.
- Panizza Francisco, „Introduction: Populism and the Mirror of Democracy”, in: *Populism and the Mirror of Democracy*, Francisco Panizza (Ed.), Verso, London/New York, 2005.
- Paul Taggart, Populism, Open University Press, Buckingham-Philadelphia, 2000, pp. 1-2, 10-14., „Популизам - загонетна сила“, *Бука - магазин*, превела Милица Тировић, 2007, Интернет, /17/08/2008/, <http://www.6yka.com/do/da,448>
- Vladislavljević Nebojša, *Serbia's Antibureaucratic Revolution - Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, Palgrave Macmillan, Basingstoke/New York, 2008.
- Васовић Мирјана, „Персонализација политике у „транзиционој“ политичкој култури Србије: социјално психолошка исходишта и

- политичке последице“, у *Демократија у политичким странкама Србије* (приредио: Зоран Лутовац), Friedrich Ebert Stiftung, Институт друштвених наука, Београд, 2006.
- Матић Милан, *Либерализам, популизам и демократија*, Службени лист, Институт за политичке студије, Београд, 2002.
  - Матић Милан, *О српском политичком обрасцу*, Институт за политичке студије, Београд, 2006.
  - Милосављевић Славомир и Радосављевић Иван, *Основи методологије политичких наука*, Јавно предузеће „Службени гласник“, Београд, 2003.
  - Митровић Милутин, „Псеудо-идеологија: Популарни популизам“, *Економист*, бр. 235, Интернет, /17/08/2008/, <http://www.differentiationis.org/forum/opsta-politika/populizam/>
  - Орловић Слободан, „Уставноправни осврт на теорију и појавне облике елитизма и популизма у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2011, стр. 349-374
  - Попов Небојша, *Српски популизам – од маргиналне до доминантне појаве*, Београд, 1993, Интернет, /15/8/2008/, http://147.91.230.48/ifdt/izdanja/casopisi/ifdt/IV/D4/document#_ftn1

Resume

In this paper we will try to determine the essential characteristics of populism and then we'll suggest its basic types. The second part of this paper will address the causes of populism and its basic manifestations in Serbia. For this purpose, the paper analyzes the activities of the Serbian political parties as a generator of this political phenomenon. As in the case of many other concepts of social and political sciences, there is a problem of comprehensive and precise definition of the term populism. Therefore, in political science there is no single generally accepted definition of this concept. Because of that, we will not define populism in this paper, but instead we'll mark some of its essential characteristics such are "people", anti-elitism, collectivism, etc. through which it will be possible to understand this concept. Populism in Serbia is the product of relevant political parties and their leaders. In time it became a relevant form of political competition among all political parties, because it is a good mean for gaining wider public and political support. This is mostly manifested through two processes: during the election campaign and during the formation of political coalitions. It is characteristic for Serbia that populist behavior of political parties is based on the division of the Serbian society around two issues - the issue of Kosovo, traditionalism

and preservation of national identity, and Euro-Atlantic integration and modernization.

Овај рад је примљен 20. маја 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. јуна 2012. године.